

Noves propostes de lectura i d'interpretació d'inscripcions medievals de Girona

Jesús Alturo i Perucho

Universitat Autònoma de Barcelona. Seminari de Paleografia, Codicologia i Diplomàtica
jesus.alturo@uab.cat

L'epigrafia clàssica, que, sobretot des del segle XIX, ha fet tantes aportacions i tan notables per ajudar-nos a conèixer millor el nostre passat i, per això, ha merescut de ser tinguda per molts com una disciplina pròpia des de la fi d'aquella centúria, en l'actualitat, s'amplia sortosament amb la consideració i l'estudi de les inscripcions produïdes en els temps medievals, i encara en èpoques més modernes i tot. D'aquí que, darrerament, també l'epigrafia medieval s'hagi consolidat com una temàtica d'interès cultural específic, a Europa i al nostre país. A nivell continental, basti recordar les aportacions i el magisteri fecund del professor de la Universitat de Poitiers Robert Favreau, a qui devem, entre altres publicacions meritòries, la del corpus d'inscripcions medievals de la Catalunya Nord. I consti que, malgrat que reconec la importància de l'epigrafia, no pretenc pas de defensar l'autonomia d'aquesta especialització, car la considero al mateix nivell que la papirologia i la paleografia, matèries totes les quals, al meu albir, són integrants d'una disciplina més general, que, a manca d'un nom millor, podem designar *història de l'escriptura*.

A Catalunya, que ja té les inscripcions d'època romana publicades, gràcies a les aportacions modèliques dels professors S. Mariner, G. Alföldy, M. Mayer, I. Rodà i G. Fabre, entre d'altres, que tan bé han sabut continuar la tradició de J. Finestres, R. Llätzer de Dou, F. Fita i J. Vives, no ha passat per alt el valor de les inscripcions de l'edat mitjana. Ja ho remarcà A. Elias de Molins, per no anar més lluny, i hi ha insistit, predicant amb l'exemple, el professor A. M. Mundó, amb un breu, però substanciós, estat de la qüestió i diverses publicacions més, recollides en el primer volum de les seves *Obres completes*, amb qualque aportació del tot nova. Afegim-hi, encara, l'estudi dels grafitos en obres com la de S. Alavedra, i la realització de diverses tesines i tesis doctorals, com la de R. Miravalls per a Tortosa o la d'H. Palou per a Santa Maria de Roses, a qui, després dels bons resultats assolits, caldria animar vivament perquè dugués a bon port el consell del seu —i nostre— erudit mestre i enyorat amic Dr. J.M. Pons Guri, d'elaborar una tesi doctoral centrada en l'epigrafia medieval catalana, de la qual ha aparegut, no fa gaires anys, un excel·lent panorama general ofert pel col·lega i amic de la Universitat Complutense de Madrid J. de Santiago Fernández¹.

1. J. de SANTIAGO FERNÁNDEZ (2003), *La epigrafía latina medieval en los condados catalanes (815-circa 1150)*, Madrid, Castellum, 366 p. (Temas Históricas; 11).

No es tracta, tanmateix, de presentar ara un panorama del que s'ha fet i del que queda per fer sobre epigrafia medieval, moderna i fins contemporània, del nostre país. Avui voldria referir-me sols a unes publicacions recents de l'àrea gironina. En primer lloc, a la notabilíssima aportació del malauradament fa poc traspassat Mn. Josep M. Marquès i Planagumà, que, treballador incansable com era, constitueix segurament només la primera de les seves obres pòstumes, on, diguem-ho com a apunt previ, queden reflectides les seves provades qualitats d'excel·lent investigador; entre elles, una curiositat universal per a qualsevol època o temàtica, una profunda i vasta erudició per atansar-s'hi amb seguretat i una perseverança a tota prova en la conclusió de les obres iniciades.

De fet, la que ens ocupa en aquests moments, *Inscripcions i sepultures de la Catedral de Girona*², l'havia començada, segons ell mateix explica en els mots inicials, de ben jove; i només havia quedat ajornada per una certa indiferència dels qui justament s'haurien hagut de mostrar els primers interessats. Tornà a ocupar-se'n, nogensmenys, els darrers anys de la seva vida, sense poder ja veure l'obra estampada. D'aquí potser també que li hagi faltat una última revisió per polir, ací i allà, qualche detall, com ara alguna transcripció insegura. A manera de mostra, no sé, en efecte, si l'*hoc* del primer vers de la inscripció 5 no és, en realitat, *hic*; no sé veure tampoc a la fotografia l'*in* amb què comença la transcripció del darrer vers de la inscripció 11, i diria també que la veu *canonge* de la inscripció 190 s'ha de llegir *canonja*.

Alguna part textual queda inexplicablement sense traducció, com ara els versos 11 i 13 de la inscripció 8, o la frase que, a la inscripció 61, explica que Ramon Berenguer II era anomenat «Cap d'Estopes» per l'abundància i l'espessor dels seus cabells arrissats. O es fa massa ràpidament. Així, a la inscripció 151, no es tradueix *usque et usque* «en tot cas»; *Gerundae ocellus* «predilecte de Girona», es tradueix per «havent mort a Girona», i, pel que respecta a *abique*, potser no cal conjecturar *tibique*, car el vianant a qui s'adreça l'expressió no és mort per desitjar-li també que la terra li sigui lleu, sinó interpretar, simplement, «i vés-te'n».

També hi ha alguna datació que sembla poc exacta. Diria que la inscripció 12 s'ha d'interpretar del 10 de març abans que del 20 de febrer; que la 15 és de l'any 1300; que la 31 és del 14 de novembre i no del 23 d'aquest mes; que la 33 és del 24 de maig i no del 5 de juny; etc.

És una llàstima, d'altra banda, que una obra tan ben editada com aquesta no s'hagi coronat amb unes reproduccions fotogràfiques de qualitat millor i de mida més desplegada. No sols s'hauria assegurat així la conservació d'aquest patrimoni cultural més satisfactoriament, sinó que també s'hauria facilitat al lector interessat el camí d'esmenar alguna lectura, com la que és possible de corregir en la inscripció 111, on clarament es llegeix *Valencie* i no pas *Valencia* o *Guillelmus* i no *Guillelmus*, lectures que, molt probablement, són fruit dels inevitables errors tipogràfics.

No sé si hauria estat més apropiat també d'acompanyar la transcripció epigràfica de l'edició crítica dels textos, curosament regulats i correctament puntuats, el

2. J.M.ª MARQUÈS (2009), *Inscripcions i sepultures de la Catedral de Girona*, Girona, Diputació de Girona, 343 p. (Francesc Eiximenis; 10).

que és més important encara quan es tracta d'inscripcions en vers, en les quals és fonamental de marcar bé les pauses per no trencar el ritme de l'escrit.

Però si, en algun aspecte menor, l'obra pot flaquejar puntualment, el conjunt s'aixeca ferm com un monument destinat a perviure llarg temps i a ser punt de partença de qualsevol nova aproximació al tema, i ni cal dir que supera, de molt, unes altres aportacions recents sobre les inscripcions també de la catedral de Girona, que, afectades des del principi d'errors de transcripció, de traducció i, per tant, també d'interpretació històrica, de vegades considerablement greus, fan esvair de seguida la il·lusió que, de bell antuvi, havia suscitat l'aparició d'aitals publicacions.

Remarquem també que l'última obra del Dr. Marquès, amb una àmplia i clarificadora introducció de M. Sureda i Jubany, no interessa només a l'àmbit catedralici i de la ciutat, sinó també a tot el territori gironí i, de vegades, molt més enllà i tot. I és que, si bé l'epigrafià antiga estava vinculada, com sabem, sobretot a les ciutats, i, en desaparèixer aquestes, desaparegué pràcticament aquella, en els temps medievals, l'epigrafià, com tot altre testimoni gràfic, serà essencialment d'origen eclesiàstic i, per tant, s'escamparà, dins les extremes limitacions culturals del moment, per arreu on hi haurà clergues. Perquè hom pot ben dir que, llavors, només hi haurà escriptura on hi haurà eclesiàstics. Fora d'aquest ambient, imperarà l'analfabetisme més estès i desolador, tan generalitzat que les mateixes fonts de l'època en parlaran com d'una característica del terror, com un *mos patriae*, i, més particularment, com una singularitat pròpia dels laics, els quals són identificats amb els analfabets, fins al punt que no signar autògrafament un document serà vist com una manera de fer típicament laica, *sicut mos laicorum est*. Fins i tot les inscripcions civils, les referides a laics o als seus interessos, apareixeran en centres eclesiàstics, especialment als llocs destinats a enterraments i a perpetuar la memòria dels morts i dels seus familiars.

I és que, en realitat, les inscripcions medievals estan constituïdes bàsicament per un petit repertori d'epitafis funeraris, al costat d'alguns textos que serveixen el record de consagracions d'esglésies o d'altars, de butlles o de clàusules testamentàries, és a dir, el que W. Müller ha qualificat d'*Urkundeninschriften* (1975), seguint una llarga tradició que sembla arrencar de dom Tassin i dom Toustain, que, dos segles abans, ja parlaven de *chartes lapidaires* (1755). De bona part d'aquesta tipologia, en trobarem mostres interessants en el llibre del Dr. Marquès. Però no podem preterir tampoc els filacteris i les breus inscripcions sobre alguns objectes d'orfebreria, sense oblidar, naturalment, els textos damunt teixits, com el cèlebre *Brodad de la creació*, tan ben estudiat per P. de Palol³, per M.A. Garcia i Renau⁴ i, més recentment, per M. Castiñeiras⁵, com també l'anomenada «estola de sant Narcís», que, dit sigui de passada, creuria abans del segle XI que no pas del X, així com que la Maria, esmentada en la frase *Maria me fecit*, era la brodadora, però no necessàriament l'autora de la tria dels textos que hi ha escrits, per a la qual selecció

3. P. de PALOL (1986), *El Tapis de la Creació de la catedral de Girona*, Barcelona, Proa, 173 p. (Artstudi. Suplementa; 2).
4. M.A. GARCIA I RENAU (1993), *El Tapis de la Creació, símbol del sagrat*, Barcelona, La Llar del Llibre, 157 p.
5. M. CASTIÑEIRAS (2011), *El Tapis de la Creació*, Girona, Catedral de Girona, DL, 113 p.

penso més aviat en el diaca Llorenç, i alhora gosaria de suggerir que el Joan batejat, també esmentat a l'estola, en fou el promotor. Però caldrà tornar a tractar amb més calma sobre aquestes qüestions ara ràpidament apuntades.

Diguem també que els personatges eclesiàstics —i alguns de civils— de més nota d'àrea gironina desfilen, gairebé tots, en el present repertori. D'aquí que un complement indispensable per interpretar més bé aquestes fonts històriques sigui la recerca arxivística sobre els personatges que hi són esmentats. Un coneixedor profund dels fons documentals de la ciutat de l'Onyar, especialment dels encara inèdits, com Mn. Marquès, estava, certament, en les millors condicions possibles per dur a terme aquesta tasca complementària, per a la qual ha estat també d'enorme ajuda l'obra meritòria de l'erudit canonge de Girona Sulpici Pontich (c. 1670-1738), la làpida sepulcral del qual hom conserva també i es transcriu al número 230.

L'obra que ens ocupa no és una obra definitiva. En primer lloc, perquè aquestes no existeixen, però sí que es tracta d'un corpus fonamental, elaborat amb rigor i amor, amb erudició i reconeixement de limitacions, amb paciència i tenacitat. Que l'amic Mn. Marquès trobi en aquestes breus lletres el primer reconeixement de gratitud també pel seu valuós treball encara inèdit i que tant de bo que vagi sortint a la llum per al millor profit de la cultura catalana.

Però, sortosament, les generacions d'estudiosos es renoven i l'esforç dels qui ens han precedit no cau en terra estèril quan nous investigadors els prenen el relleu. I, justament, el mateix any 2009, s'inaugurava una nova i prometedora col·lecció sobre epigrafia medieval de les terres gironines. N'ha estat el primer volum *L'epigrafia medieval dels comtats gironins. I. El comtat de Peralada*⁶. En són els autors dos bons coneixedors de la història i de la cultura de Girona: Antoni Cobos i Joaquim Tremoleda. En aquest primer lliurament, com indica el títol, hom recull totes les inscripcions conegudes del comtat de Peralada, compreses en una cronologia que abasta del segle x al segle xv. El resultat del treball és l'edició i la traducció, quan escau, de 79 inscripcions, algunes d'inèdites fins ara. I s'acompanya l'edició d'una bona reproducció fotogràfica en color i d'una útil versió digital de l'escriptura original del text. La qualitat material i la presentació del llibre són dignes de lloança, així com el plantejament de l'obra, ben estructurada i precedida d'una bona introducció contextualitzadora, on no manquen aportacions del tot noves, com ara el priorologi del monestir femení de Sant Bartomeu de Bell-lloc.

Amb tot, la part més interessant —i fonamental, en aquest cas— és, evidentment, l'edició dels textos, en general, ben transcrits i correctament interpretats, però, ací i allà, hom hi pot trobar alguna inevitable esllavissada o alguna interpretació, si més no, discutible. Començant per aquest segon aspecte, diguem que, probablement, no tothom estarà d'acord amb la denominació utilitzada per referir-se als diversos tipus d'escriptura emprats en les inscripcions. És cert que cal, també per a l'escriptura epigràfica, un nomenclàtor més precís, exacte i definidor, consensuat per la comunitat científica, però el que aquí es proposa dubto molt que es pugui acceptar, perquè no té prou fonament en el que és propi de la tradició paleogràfica. I si abans deia que l'epigrafia i la paleografia són filles d'unes mateixes inquietuds

6. Publicat a Figueres per Brau (2009).

que s'encabeixen perfectament dins la història de l'escriptura, ¿com han de ser tan discordants en la denominació d'unes mateixes escriptures pel mer fet que les unes siguin escrites damunt de materials lapidis i les altres es presentin damunt de paper, pergami o paper? No té sentit.

Passant, però, a l'edició textual, ja en la primera inscripció, que correspon a la de la pila baptismal de Sant Martí de Peralada, llegim *Iohannes de Ionckes me fecit*, quan hom diria que cal interpretar *Iohannes de Ioncheres*, car la suposada *k* no és més que una *h* amb el signe abreviatu amb valor de *er*. No sé, d'altra banda, si una recerca arxivística adequada de Joan de Jonquieres, autor de la inscripció, donaria bons fruits per precisar-ne millor la datació, certament de final del segle XII. La traducció del text potser també és un xic massa lliure, fins al punt que ens porta als límits de la inexactitud. Així, no crec que calgui interpretar *munda* com a verb. Penso que ja hi està bé com a adjectiu.

La tercera inscripció, una làpida funerària, també de Sant Martí, diria que acaba *spiritus ut liber se sentiat esse beatum* i no *spiritus ut libet se sentiat esse beatum*. Si fos com proposo, també caldria modificar-ne la traducció: «per tal que el seu esperit, lliure, se senti feliç».

El dia tercer de les nones de setembre, de la inscripció 31, no correspon, com se'ns diu, a l'11 de setembre, sinó al dia 3 d'aquest mes.

A la inscripció 32, també una làpida funerària, de *B. de Palacio*, interpretada sense el mínim dubte pels autors com Bernat de Palau, tot i que també podria correspondre a Berenguer de Palau, crec que s'ha d'entendre *post festum Pasche* i no pas *prius festum Pasche*. Igualment, m'inclinaria a transcriure *quod absoluant scilicet unam missam* i no *absoluatis unam missam*. Així mateix, hi llegiria *Iohannes Narbones, X solidos monete*.

A la inscripció 43, hi proposaria *celibem agere eligens uitam*, en comptes de *celibem sua deeligens uitam*.

Naturalment, els nostres autors també s'ocupen de la cèlebre inscripció de Tassi de Sant Pere de Rodes, coneguda sols per uns mínims fragments conservats de la làpida de marbre original i per una transcripció de J. Pujades, certament poc fidedigna, però que, lleument reinterpretada per P. de Marca, constitueix la base sobre la qual tots els estudiosos posteriors han fonamentat les seves restitucions textuais, tot proposant esmenes i conjectures diverses, la qual cosa, també a mi, m'ha animat a exposar la meua opinió. Vet aquí el text que suggereixo⁷:

DEPOSITVS HIC TASSIVS. IN VASCULO CORPORIS MEMBRA
ALTI! NOBILIBVS CLVENS, EN ILLVM IACENTEM!
QVI, AVXILIANTE DEO, HANC AVLAM IN CAELVM EREXIT,
SEDEM ROMANAM ADIVIT ET DECRETVM ACCEPIT,

7. M'ocupo més en detall d'aquesta inscripció i explico els motius de la meua lectura a J. ALTURO (2011-2013), «Una nueva lectura de la inscripción de Tasio del monasterio de Sant Pere de Rodes del año 955», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* 31, 11-16; J. ALTURO i D. RICO (2015), «Encara sobre la inscripció de Tassi del monestir de Sant Pere de Rodes», *Pyrenae* 46/1, 147-158, amb Daniel Rico, que valora el que representa la nova lectura per a la interpretació arqueològica correcta de la fàbrica de l'església.

FRANCORVM REGEM PETIIT ET PRECEPTVM ADIVNXIT,
 DETEXIT ISDEM CELESTIA MISTERIA VERBI
 ANNO DOMINI DCCCCLV,
 TER QVATERNIS BIS QVOQVE SEMIS INDICTIONE PRESENTE,
 DIE SEXTO KALENDAS FEBRVARIAS.
 OMNES ORATE DEVM VT ALMVM SISTAT IN EVVM. AMEN.

En definitiva, entenc el text així:

Està sebollit aquí Tassi. En una petita urna els membres d'un alt cos!
 Il·lustre entre els nobles, heus-lo aquí jacent!
 Qui, amb l'ajuda de Déu, erigí aquest temple cap al cel,
 qui anà a la seu romana i aconseguí un decret,
 qui el demanà al rei dels francs i n'obtingué un precepte,
 aquest mateix descobrí els misteris celestials del Verb
 l'any del Senyor 955, l'actual tretzena indicció, el dia sis de les calendes de febrer.
 Reseu tots a Déu perquè visqui en el temps nodridor. Amén.

Semblantment, a l'epígraf 54, que correspon a una inscripció commemorativa de la construcció del castell veí de Sant Salvador de Verdera, per dissort, també perduda i sols conservada per una altra transcripció de Pujades i en un dibuix que en féu J. Botet i Sisó, hi llegiria *sancti Saluatoris*, no *sanctis*, i si, en la reproducció de Botet, s'hi veu *amissit per mirum gallicorum*, potser cal interpretar *per mortem gallicorum*, cosa que insinua molt dubitativament. En comptes de *domino Petro rege*, em sembla veure-hi *ope*, i això em fa pensar en la interpretació *opitulante Petro rege* o bé *ope Petri regis*. Penso també en la possibilitat d'omplir-ne algun buit, com ara *retrahit a terra ista gallicos et ex districtu patrie expellit*. En comptes de l'expressió *ubi dictus rex*, diria que s'hi pot veure *et dictus rex*. I, a l'última línia, proposaria *migravit ab ista vita ad Christum*, o *ad regnum Christi*, entre d'altres possibles esmenes a tot el text, presentat amb força llacunes i lectures poc segures (també les meves, certament).

La proposta *tali succurrere est* per a la inscripció 51 em sembla poc probable. Si hem de mantenir *succurrere*, que no ho veig clar, abans preferiria *potest* que no pas *est*.

Els vuit sous de la inscripció 64 diria que són melgoresos i no pas jaquesos.

El segon volum de la col·lecció, aparegut el 2010, a cura dels esmentats Cobos i Tremoleda, com també de Salvador Vega, està dedicat al comtat d'Empúries⁸ i es duu a terme «amb els mateixos postulats que impregnaven el primer recull». En efecte, la qualitat del resultat és semblant i apreciable. Però tampoc aquí totes les lectures i interpretacions ens deixen convençuts. Vegem-ne algun exemple.

A la inscripció 4, de caràcter funerari en record del sagristà Guillem de Palol, no sé si no seria millor d'interpretar i traduir «als llibres s'escriu la passió dels homes sants».

8. A. COBOS FAJARDO, J. TREMOLEDA TRILLA i S. VEGA i FERRER (2010), *L'epigrafia medieval dels comtats gironins II, El comtat d'Empúries*, Figueres, Brau, 225 p.

És obvi que la cronologia contradictòria en la data de defunció de Francesca, esposa de Pere Moles, que es manifesta en les inscripcions 12 i 13, denota un error que caldria aclarir potser amb l'ajut de la recerca arxivística.

Troblem dues ces seguides a la inscripció 17 que són mal interpretades com a esses. No sols el sentit requereix *Hic iacet*, sinó que la bona fotografia que acompanya la transcripció no deixa dubtes respecte a aquesta qüestió.

En la inscripció 18, no s'hi resol bé una abreviatura: cal llegir, en efecte, *G(uillelmus) Iac(obi)* i no pas *Iac(obus)*, de la mateixa manera que, a la inscripció 29, hom preferiria *A(rnaldus) Bernard<i>* a *Bernardus*, si, com sembla, es tracta d'un sol personatge, Arnau Bernat, i no de dos. El mateix cal dir del *Petrus Benedicti*, no *Benedictus*, de la inscripció 37.

Una simple distracció sembla el *per se* de la inscripció 43, en comptes de *pro se*, que, probablement, devia anar seguit d'un *et*.

A la inscripció 49, hi llegim la traducció següent: «ha mort Garsenda, senyora de Vilajoan, difunta, esposa de Bernat de Pontós», corresponent al text llatí *obiit domina Garsendis, domina de Villaiohanne, condam uxor Bernardi de Pontonibus*. Potser fóra millor de traduir simplement «[...] senyora de Vilajoan, vídua de Bernat de Pontós».

L'*omos* de la làpida 52 requereix certament una esmena. Els nostres editors hi veuen amagat *qui hoc*, seguit, segons ells, de *perlegis*. Però potser també hom pot interpretar *quicumque hoc legis*.

La inscripció funerària de Mateu Pallejà, amb el número 54, recorda que els seus marmessors establiren l'obligació que el clergue encarregat de l'altar de l'església de Santa Coloma de Siurana celebrés una missa per al difunt cada divendres. Per això diria que cal llegir *teneatur* i no *teneat*.

El *beneficium sacerdotali* de la inscripció 65 potser seria millor d'interpretar-lo *beneficium sacerdotale*. I, en aquesta mateixa inscripció, diria que l'abreviatura *nomi(us)*, entesa pels editors *nihilominus*, en un context en què aquest mot no tindria sentit, correspon potser a *non minus*. Semblantment, l'expressió *ut memoris* precedent penso que s'ha d'entendre *ut est moris*. Així, doncs, aquest passatge quedaria: *et missa celebrata debet qualibet uice absolutionem facere, ut est moris. Et non minus instituit hic duo anniuersaria perpetua*. Que significa: «i un cop celebrada la missa, cada vegada ha de fer l'absolució, tal com és acostumat. I no menys de dos aniversaris perpetus va instituir-hi».

L'any 2013, Antoni Cobos i Joaquim Tremoleda encara ens han ofert un tercer volum, que està dedicat al comtat de Besalú⁹. Per elaborar-lo, s'han basat en idèntics principis que en els dos volums anteriors. I també aquí em limitaré, bàsicament, a fer algun comentari sobre l'edició textual.

A la inscripció 13, no hi veig clar que hi hagi de dir *ossa corporis sui fuit in hac tomba translata*, i, deixant de banda que el plural *ossa* requereix un *fuert* abans que un *fuit*, tal com hom restitueix el text mancant, penso si no hi devia dir *ossa corporis sui fuerunt in hac tumba recondita*.

9. A. COBOS FAJARDO i J. TREMOLEDA TRILLA (2013), *L'epigrafia medieval dels comtats gironins*, vol. III, *El comtat de Besalú*, Girona, Aubert, 259 p.

A la inscripció 17, hi deixaria *de Sancto Stephano* abans que *de Sancto Estephano*.

Novament, convé un genitiu en el *Benedicti* que ha de seguir *Petrus* a la inscripció 23, i el text de la inscripció 27 el veuria més clar traduint: «va millorar el monestir en molts aspectes disposant molt devotament, entre d'altres deixes, dos beneficis sacerdotals, un aniversari».

Diria que, a la inscripció 28, convé llegir *coram altari Sancte Marie* i no *coram altaris Sancte Marie*. El dia abans de les nones de setembre, que, en la traducció de la inscripció 31 hom diu que correspon al dia 6 de setembre, és el dia 4 d'aquest mes.

No em sembla ben entesa la làpida sepulcral de Berenguera, esposa de Pere Guifré, que correspon a la inscripció 53. Diria que els dos darrers versos s'han d'entendre així:

*Scandit ad ethera fausta per omnia solis sub orto.
Virgo puerpera sit sibi propitia prolis in orto.*

I, per tant, caldria modificar també la traducció que ens donen els editors, que diu:

Va pujar al cel amb gran fast, sota el sol.
Verge infantadora, que et sigui preuada la teva nissaga al teu jardí.

És evident que *sole sub orto*, que, òbviament, cal escriure-ho separat, vol dir «en sortir el sol», «en clarejar el dia». Però encara seria partidari d'introduir-hi l'esmena *solis sub orto*, que formaria així un paral·lel perfecte amb *prolis in orto* del darrer vers, que significa «en el naixement del fill».

Ja es veu, d'altra banda, que també he optat per corregir *pretia* per *propitia*. I, atès que tant *sole* com *pretia* són les lectures que presenta la inscripció, hem de pensar, segons opino, que el lapicida no fou capaç de reproduir amb total fidelitat el text que li fou ofert. En realitat, és ell el primer a escriure inadequadament *suborto* junt. En definitiva, entenc que el que hom volia dir en aquesta làpida és el següent: «Pujà al cel a trenc d'alba per una circumstància afavoridora. Que la Verge que ha infantat li sigui propícia en el naixement del fill». I és que m'imagino que Berenguera morí en nàixer un fill seu.

I, ja per acabar, diguem que, a la inscripció 57, la seqüència *mercator accitis Valencie*, crec que s'ha d'entendre *mercator ac ciuis Valencie*, és a dir, «mercader i ciutadà de València».

En fi, no es tracta de resseguir, punt per punt, totes i cadascuna de les inscripcions gironines d'època medieval editades recentment, on trobaríem, segurament, nous elements de discrepància, sinó de fer una petita aportació per entendre més bé aquestes inscripcions i recordar la conveniència, la imprescindible necessitat de servir-se adequadament de disciplines avui tan preterides, i fins menystingudes, com la filologia i la paleografia llatines.